

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2020.4.22>**С. О. Болдіжар**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПРОБЛЕМИ КЛОНУВАННЯ ТА ПРАВО НА ЦІЛІСНІСТЬ ОСОБИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ, РЕЛІГІЙНИЙ ТА ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТИ

У цій статті розкриваються міжнародно-правовий, релігійний та філософський аспекти права на цілісність особи крізь призму здійснення клонування. Акцентується увага на тому, що замість створення нової особи шляхом змішування генетичного матеріалу двох різних батьків, клонування дозволяє створити нову людину з генетичним матеріалом лише одного з батьків. Така реконфігурація розмноження викликає безліч аргументів проти клонування людини.

Досліджуючи релігійний аспект здійснення клонування та права на цілісність особи, звертається увага на те, що релігія загалом негативно ставиться як до перспективи клонування людини, так і до порушення цілісності особи. Це можна пояснити зокрема тим, що людина є унікальною істотою, до створення якої причетний бог, а можливість клонування людини може призвести до свого роду десакралізації людини, оскільки неможливо клонувати душу людини.

Визначено, що категоричний імператив І. Канта яскраво виражається у забороні клонування людини, що пов'язано зокрема з тим, що не можна ставити під загрозу цілісність особи заради проведення експериментів заради вигоди майбутніх поколінь. Ж. Бодрійяр у свою чергу розглядав клонування як можливість втрати людської цілісності.

У рамках дослідження міжнародно-правового регулювання клонування та права на цілісність особи розглянуто як регіональні доктрини, так і універсальні. До числа регіональних віднесено Американську конвенцію про права людини та Хартію основних прав Європейського союзу. До числа універсальних – Конвенцію про біомедицину та права людини, а також Додатковий протокол до Конвенції, Барселонську декларацію про основні етичні принципи біоетики та біоправа, Загальну декларацію ЮНЕСКО про біоетику та права людини та інші.

Аналіз цих міжнародних актів дозволяє стверджувати, що на міжнародному рівні визнається право на цілісність особи серед числа пріоритетних прав людини, зокрема тоді, коли йде мова про застосування досягнень сучасної медицини та біології.

Визначено, що право на цілісність особи характеризується як право на поведінку з особою гуманно, зберігаючи при цьому її психічну та фізичну цілісність, що означає, що будь-яка особа має право не зазнавати фізичного чи психічного впливу з боку держави чи інших осіб.

Ключові слова: клонування, право на цілісність особи, недоторканність особи, медичні дослідження, біоетика.

Постановка проблеми. Клонування людини протирічить найважливішим правам особи: праву на повагу людської гідності, праву на цілісність особи. Можлива поява клона людини може призвести до великої кількості проблем, насамперед, в урегулюванні правовідносин між людиною та її клоном, у подальшій ідентифікації клона, у сімейних відносинах, у питаннях правонаступництва та інших. Саме тому існує необхідність у проведенні цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Б. В. Островська [1] розглянула питання цілісності

особи у контексті взаємозв'язку з правом на життя. Історико-правові аспекти права на цілісність особи дослідила В. С. Гербут [2]. Питання цілісності особи у своїй монографії піднімає М. В. Савчин [3, с. 67], звертаючи увагу зокрема на такий принцип як заборону здійснювати медичні експерименти без згоди.

При цьому не було присвячено уваги питанням права на цілісність особи у взаємозв'язку зі здійсненням клонування. Саме тому ми вважаємо за необхідне провести це дослідження.

Метою статті є дослідження права на цілісність особи та здійснення клонування крізь

призму релігійного, філософського та міжнародно-правового аспектів.

Виклад основного матеріалу. Варто зауважити, що клонування є тим спірним інститутом, який наражає на постійні суперечності, правові догми та етичні принципи. Далеко не завжди представники релігійних та філософських течій можуть дійти одностайності з юристами щодо формування чіткої позиції: клонування – це порушення релігійних приписів чи все ж таки реалізація права особи на розпорядження власним біологічним матеріалом? Клонування – прорив у медицині та технологіях чи все ж таки порушення цілісності особи? [4, с. 35].

Клонування дає нам можливість по-новому поглянути на процес розмноження. Замість створення нової особи шляхом змішування генетичного матеріалу двох різних батьків, клонування дозволяє створити нову людину з генетичним матеріалом лише одного з батьків. Через таку реконфігурацію розмноження існує безліч аргументів проти клонування людей.

Перш за все варто дослідити релігійні аспекти та їхній вплив на сферу клонування, а також розуміння поняття цілісності крізь релігійну призму.

Папа Римський Бенедикт XVI свого часу негативно висловився щодо перспектив клонування: «Не зважаючи на величезну вигоду, яку може отримати людство (від наукових розробок), деякі приклади демонструють явне порушення порядку природи, які не лише суперечать святому характеру життя, але і обкрадають природну сутність людського творіння і сім'ї» [5].

В інструкції *Donum Vitae*, яку було опубліковано Конгрегацією у справах доктрини віри римо-католицька церква категорично заявила, що клонування заперечує моральний закон, оскільки це суперечить гідності як продовження роду, так і подружнього союзу. Тому будь-які спроби клонування є порушенням гідності людського ембріона, якому надається статус людини з моменту запліднення ооцита [6].

У зазначеній вище інструкції увага також приділена питанню цілісності особи. Зокрема зазначається, що з моменту формування зиготи, необхідно проявляти безумовну повагу до особи, яка морально обумовлена людиною в її тілесній та духовній сукупності. Людину слід поважати і поводитись з нею як з людиною з моменту її зачаття; і тому з цього самого моменту повинні бути визнані її права як особистості, серед яких на першому місці є непорушне право кожної людини на життя. Це доктринальне нагадування

забезпечує основний критерій для вирішення різних проблем, пов'язаних з розвитком біомедичних наук у цій галузі: оскільки до ембріона потрібно ставитись як до особистості, слід також захищати його цілісність [6].

Крім цього у *Donum Vitae* звертається увага на те, що заморожування ембріонів, навіть якщо воно здійснюється з метою збереження життя ембріона є злочином проти поваги до людини, піддаючи їх серйозним ризикам смерті або шкоди їхній фізичній цілісності та позбавляючи їх, принаймні тимчасово, притулку та вагітності для матері, таким чином ставлячи їх у ситуацію, в якій можливі подальші правопорушення та маніпуляції [6].

У буддизмі виходять трохи з інших позицій, коли мова заходить про цілісність особи. Буддисти розглядають природу як суму екосистем, які залежать одна від одної. При цьому, трансформація природного середовища може мати значний вплив на нас. З цього випливає, що зміна однієї частини цілісності впливає на кожну одиницю, що складає цю цілісність. Клонування також кидає тінь на спадковість сім'ї та стосунки між предком і нащадком. Кожна людина унікальна і неповторна, і її душа в людському тілі знаходиться на шляху до просвітлення. Якщо її клонувати, то її риси починають бути неправдивими, оскільки вчені не можуть клонувати душу і розум [7].

Усі дії, які могли б зіпсувати або покалічити тіло, заборонені в ісламі. Тіло повинно залишатися у первісному вигляді, якщо Творець не дасть спеціального дозволу на внесення змін. Будь-яка зміна в первісному створенні тіла вважається одним з найбільших гріхів в ісламі. Коли сатану відпустили з раю, він погрожував, що буде закликати людей вносити зміни у своє тіло і тіла тварин, проколюючи їм вуха, що вважається порушенням цілісності тіла [8].

Отже, релігія загалом негативно ставиться до перспективи клонування людини та відповідно до порушення її цілісності. Це можна пояснити зокрема тим, що людина є унікальною істотою, до створення якої причетний бог. Сам факт здійснення клонування таким чином може підірвати сакральну важливість бути людиною, тим більше, що неможливо клонувати душу людини, відтак вона не буде повноцінною людиною.

Клонування та цілісність особи у світлі філософських роздумів необхідно почати з того, що Арістотель говорив про цілісність чогось у тому разі, якщо «не є відсутньою ні одна з тих частин, складаючись з яких воно йменується цілим від

природи, а також те, що так обіймає обійманні речі ним речі, що останні утворюють щось одне» [9, с. 174-175].

У свою чергу знаменитий категоричний імператив І. Канта звучить наступним чином: «Дій лише за тією нормою, яку хочеш бачити універсальним імперативом – нормою для всіх людей і також для тебе... Дій так, щоби завжди ставитися до людей і до себе також – як до мети і ніколи – лише як до засобу» [10, с. 30]. Таким чином цілісність особи не може мати якого-небудь еквіваленту. Сформульований німецьким філософом принцип яскраво виражається у забороні клонування людини, що пов'язано зокрема з тим, що не можна ставити під загрозу цілісність особи заради проведення експериментів заради вигоди майбутніх поколінь.

Ж. Бодрійяр говорить про згубність клонування, що є можливим через втілення у реальність найдавніших фантазмів про двійників, породжуваних технологією, гранично очищеною від будь-якої випадкової сексуальності. Філософ вводить поняття «клонічного суспільства», акцентуючи увагу на такому суспільстві, яке прагне збільшити відтворення при зменшенні сексу. При клонуванні відбувається втрата людської цілісності і будь-яка частина тіла несе про нього повну інформацію, яка у такому разі може бути розтиражованою [11, с. 171].

Наступний аспект, на який варто звернути увагу у контексті клонування та права на цілісність особи – міжнародно-правове регулювання. У цьому контексті нам потрібно розглянути як регіональні доктрини, так і універсальні.

До числа регіональних необхідно віднести Американську конвенцію про права людини та Хартію основних прав Європейського союзу.

Відповідно до частини 1 статті 5 Американської конвенції про права людини від 22 листопада 1969 року: «Кожна людина має право **на повагу до своєї фізичної, психічної та моральної цілісності**» [12].

Частина 1 статті 3 Хартії основних прав Європейського союзу проголошує право кожної особи на повагу до її фізичної та психічної цілісності. У частині 2 цієї статті встановлено заборону на здійснення репродуктивного клонування людини [13].

Кількість універсальних міжнародних актів є дещо вищою, та включає ряд положень, про які мова йде нижче.

У першу чергу необхідно зазначити, що у статті 1 Конвенції про біомедицину та права людини зазначено, що: «Сторони цієї Конвенції

захищають гідність людини і гарантують кожному без винятку дотримання **цілісності особи** та інших прав і основних свобод у зв'язку із застосуванням досягнень біології та медицини» [14].

Доповненням до положень Конвенції про біомедицину та права людини став Додатковий протокол до Конвенції про захист прав та гідності людини у зв'язку із застосуванням досягнень біології та медицини, що стосується заборони клонування людських індивідів. Заслугує на увагу стаття 1 цього Додаткового протоколу, де на захист цілісності особи заборонено будь-яке втручання, спрямоване на створення людського індивіда, яка генетично ідентична іншому людському індивіду. При цьому термін «генетично ідентична» тут наведено у розумінні людського індивіда, що має тотожний набір генів ядра з іншим людським індивідом [15].

У Барселонській декларації про основні етичні принципи біоетики та біоправа серед чотирьох базових принципів фігурує й цілісність. У контексті Барселонської декларації цілісність пояснюється через недоторканність людської істоти. При цьому, цілісність особи, як і людська гідність набула універсалізації та розглядається крізь призму цінності особи як такої. Повага до цілісності особи – це повага до приватного життя та особистого середовища [16, с. 240]. Таким чином, цілісність особи є найважливішим принципом для створення довіри між лікарем та пацієнтом.

У статті 8 Загальної декларації ЮНЕСКО про біоетику та права людини йдеться про необхідність захисту особливо вразливих осіб та груп, а також поважати їхню **особисту цілісність** [17].

Гельсінська декларація Всесвітньої медичної асоціації закріпила принцип, відповідно до якого обов'язком лікарів, які беруть участь у медичних дослідженнях є серед іншого **захист цілісності особи** [18].

Цей момент знайшов своє відображення і у Декларації ВООЗ про політику у сфері забезпечення прав пацієнта у Європі. Зокрема, до числа прав пацієнта було віднесено право на збереження своєї **фізичної та психічної цілісності** [19].

З огляду на вищезазначене можна стверджувати, що міжнародне законодавство визнає право на цілісність особи серед числа пріоритетних прав, коли мова йде про застосування досягнень сучасної медицини та біології.

М. В. Савчин зазначає, що: «... з питань біоетики виникає низка питань щодо забезпечення цілісності особи (*individual integrity*), фундамен-

тальним принципом якого є заборона «*medical experimentation without consent*» (здійснення медичних експериментів без згоди), основою чого є повага до гідності людини та її приватної автономії (можливості вільного, без стороннього тиску, вибору). Такими вимогам мають відповідати вирішення питань щодо трансплантології, природи організмів із наперед заданими властивостями. Однак тут значну роль відіграє процесуальна справедливість, яка включає право заінтересованих осіб бути заслуханими та вираження вільної волі особою щодо якого вживаються певні медичні заходи. Це передбачає наявність певних юридичних механізмів узгодження відповідної волі носія права та заінтересованих осіб, щоб за допомогою кваліфікованого юриста, який відповідає належним діловим і моральним якостям, ухвалювати рішення щодо здійснення певних медичних процедур чи методик лікування» [3, с. 67].

Висновки. Як ми бачимо, теми клонування та цілісності особи широко переплітаються, не тільки у правовому полі, але також є предметом релігійних, етичних та філософських дискурсів.

Право на цілісність особи можна охарактеризувати як право на поведження з особою гуманно, при цьому зберігаючи її психічну та фізичну цілісність. Інакше кажучи, будь-яка особа має право не зазнавати фізичного чи психічного впливу з боку держави чи інших осіб.

У контексті клонування право на цілісність особи є важливим з огляду на те, що створення людини шляхом маніпулювання з її генетичними характеристиками можна розглядати як фактичне знищення автономії особи. У зв'язку з цим, особа стає об'єктом, яким можна маніпулювати відповідним чином. Зрештою, таким «об'єктом» може заволодіти інша особа або група осіб.

Список використаної літератури:

1. Островська Б. В. Право на життя й цілісність особи: біоетичні аспекти еволюції прав людини. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 4 (105). С. 275-284.
2. Гербут В. С. До питання історико-правового аналізу еволюції права на цілісність особистості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2011. Вип. 17. С. 38-41.
3. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право. К.: ЮрінкомІнтер, 2019. 328 с.
4. Болдіжар С. О. Клонування та проблеми цілісності особи. *Visegrad journal on human rights*. 2019. Т. 1. № 3. С. 35.
5. Папа Римський засудив клонування з трибуни Генасамблеї ООН. *Корреспондент*: вебсайт. URL: <https://ua.korrespondent.net/world/438327-papa-rimskij-zasudiv-klonuvannya-z-tribuni-genasambleyi-oon> (дата звернення: 05.06.2020).
6. Instruction on Respect for Human Life in Its Origin and on the Dignity of Procreation Replies to Certain Questions of the Day. *La Santa Sede*: website. URL: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_19870222_respect-for-human-life_en.html (дата звернення: 05.06.2020).
7. Wachowicz P. The buddhism's view on biotechnology. *Biotechnologia*. 2005. № 1 (68). P. 166-171.
8. Alahmad G., Dekkers W. Bodily Integrity and Male Circumcision: An Islamic Perspective. *J IMA*. 2012. № 44 (1). URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3516177/> (дата звернення: 05.06.2020).
9. Аристотель. *Метафизика*. Сочинения в 4-х томах. М.: Мысль, 1976. Т. 1. С. 550 с.
10. Kant I. *Grounding for the Metaphysics of Morals* 3rd ed. Translated by James W. Ellington. Hackett. 1993. P. 30.
11. Бодрийяр Ж. *Прозрачность зла*. М.: Добросвет, 2000. 258 с.
12. American Convention on Human Rights, signed at San José, Costa Rica, on 22 November 1969. URL: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201144/volume-1144-i-17955-english.pdf> (дата звернення: 05.06.2020).
13. Хартія основних прав Європейського союзу, прийнята 07 грудня 2000 року у м. Ніцца. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text (дата звернення: 05.06.2020).
14. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину, прийнята 04 квітня 1997 року у м. Ов'єдо. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334#Text (дата звернення: 05.06.2020).
15. Дополнительный протокол к Конвенции о защите прав и достоинства человека в связи с применением достижений биологии и медицины, касающийся запрещения клонирования человеческих существ, принят 12 января 1998 года в Париже. URL: <https://www.coe.int/ru/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/09000016807762aa> (дата звернення: 05.06.2020).
16. Kemp P., Rendtorff J. D. The Barcelona Declaration. Towards an Integrated Approach to Basic Ethical Principles. *Synthesis Philosophica*. 2008. № 2. P. 240.
17. Всеобщая декларация о биоэтике и правах человека, Принята резолюцией Гене-

- ральной конференции ЮНЕСКО по докладу Комиссии III на 18-м пленарном заседании 19 октября 2005 года. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/bioethics_and_hr.shtml (дата звернення: 05.06.2020).
18. Хельсинкская декларация всемирной медицинской ассоциации, принята на 18-й Генеральной ассамблее Всемирной медицинской ассоциации (World Medical Association — WMA), Хельсинки, Финляндия, июнь 1964 г. URL: <http://www.sgmu.ru/sci/ethical/files/hd.pdf> (дата звернення: 05.06.2020).
19. Декларация о политике в области обеспечения прав пациента в Европе, принята Европейским советом по правам пациента, Амстердам, Нидерланды, март 1994 года. URL: https://med.sumdu.edu.ua/images/content/doctors/Deontology/Patients_rights_WHO.pdf (дата звернення: 05.06.2020).

Boldizhar S. O. PROBLEMS OF CLONING AND THE RIGHT TO PERSONAL INTEGRITY: INTERNATIONAL LEGAL, RELIGIOUS AND PHILOSOPHICAL ASPECTS

This article reveals the international legal, religious and philosophical aspects of the right to the integrity of the person through the prism of cloning. Emphasis is placed on the fact that instead of creating a new person by mixing the genetic material of two different parents, cloning allows you to create a new person with the genetic material of only one parent. This reconfiguration of reproduction raises many arguments against human cloning.

Examining the religious aspect of cloning and the right to the integrity of the individual, attention is drawn to the fact that religion in general is negative both to the prospects of human cloning and to the violation of the integrity of the individual. This can be explained by the fact that man is a unique being, originally created by God, and the possibility of human cloning can lead to a kind of desacralization of man, because it is impossible to clone the human soul.

It is determined that Kant's categorical imperative is clearly expressed in the prohibition of human cloning, which is due, in particular, to the fact that human integrity cannot be threatened for the sake of conducting experiments for the benefit of future generations. J. Baudrillard, in turn, saw cloning as an opportunity to lose human integrity.

As part of the study of international legal regulation of cloning and the right to the integrity of the individual, both regional and universal doctrines are considered. Regional ones include the American Convention on Human Rights and the Charter of Fundamental Rights of the European Union. Among the universal ones are the Convention on Biomedicine and Human Rights, as well as the Additional Protocol to the Convention, the Barcelona Declaration on Basic Ethical Principles of Bioethics and Biolaw, the UNESCO Universal Declaration on Bioethics and Human Rights, and others.

Analysis of these international instruments suggests that the international level recognizes the right to the integrity of the person among the priority human rights, in particular when it comes to the application of modern medicine and biology.

It is determined that the right to integrity of a person is characterized as the right to treat a person humanely, while maintaining his mental and physical integrity, which means that any person has the right not to be physically or mentally affected by the state or others.

Key words: *cloning, the right to the integrity of the individual, the inviolability of the individual, medical research, bioethics.*